

El Molí d'Espigol (Tornabous, Lleida): una aproximació a un nou model poblacional a partir del seu urbanisme

Miquel Cura i Morera*

Resum

Un conjunt de singulars estructures arquitectòniques, ocupen el sector central d'aquest jaciment, les quals passen a ser analitzades en el seus contextes arqueològics i funcionals. Fet que permeten traçar l'esboç d'un nou model entre les categories en que fins al present es reconeixien els anomenats poblats ibèrics. Per altra banda, els percentatges entorn a les ceràmiques importades aparegudes, reforça la seva possible atribució com a un centre polític-religiós.

Résumé

Un ensemble de structures architectoniques singulières occupent le secteur central de ce site lesquelles seront analysées dans leurs contextes archéologiques et fonctionnels. Ainsi, ils permettent d'esquisser un nouveau modèle de peuplement entre les catégories jusqu'à présent reconnues entre les villages dits ibériques. D'autre part, le pourcentage de céramiques importées renforçant leur possible attribution comme centre politique et religieux.

El jaciment prerromà del Molí d'Espigol (Tornabous, Urgell), es reconegut a la bibliografia arqueològica des de fa anys per la presència d'un edifici singular, dotat en una de les seves fases constructives per una ampla entrada flanquejada per dues bases de columnes; la seva atribució a un possible temple, casa senyorial o edifici públic han estat algunes de les hipòtesis emeses.

L'objectiu del present treball no és retornar específicament a la problemàtica d'aquesta construcció, sinó la d'ubicar-la en el context general del jaciment, comprovant que no es tracta d'un edifici aïllat, ja que forma part de tot un conjunt amb altres edificacions que arquitectònicament defugen de les habituals pautes que es reconeixen per la resta d'estructures no solament en el propi jaciment sinó també en referència a altres poblats de l'anomenada època ibèrica.

ESTAT ACTUAL DE LES CONEIXENCES SOBRE EL MOLÍ D'ESPIGOL

Les excavacions arqueològiques iniciades l'any 1970 s'han continuat amb més o menys regularitat i intensitat fins l'any 1994, comprenent bàsicament tres etapes: la primera portada a terme per mossen Llorens del Museu Diocesà de Solsona, entre els anys 1970 i 1972; l'etapa dirigida pel professor Joan Maluquer de Motes des de 1975 a 1984, posant al descobert la major part de les estructures avui visibles en el jaciment; i finalment les intervencions puntuals entre els anys 1987 i 1994, que dirigirem personalment amb l'intent de clarificar i completar alguns aspectes de les actuacions anteriors.

La superfície del jaciment englobada dins el perímetre de la seva muralla (muralla 1) és aproximadament d'una hectàrea, però a la vegada al

* Institut de Prehistòria i Protohistòria. Reial Acadèmia de Bones Lletres. C/ Bisbe Caçador, 3. E-08002 Barcelona.

constatar-se la presència d'alguns barris construïts a l'exterior d'aquest perímetre, la superfície total s'incrementaria entorn a 1,50 hectàrees. Les excavacions arqueològiques han posat al descobert aproximadament una quarta part del total, però si tenim en compte que el jaciment comporta l'existència de diferents fases, les coneixences queden progressivament reduïdes en funció de l'antiguitat d'aquestes.

A més caldrà afegir-hi les limitacions que comporta un registre documental pràcticament irrecuperable que afecta principalment a les intervencions dels anys 1976 a 1984, mancances que s'intentaren paliar amb les actuacions puntuals realitzades durant la darrera etapa, malgrat els condicionants que se'ns imposaren des del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, amb la funció bàsica de consolidació i neteja de les restes aparegudes al llarg de les excavacions anteriors a fi de obrir aquest jaciment al públic, per aquest motiu no varem poder emprendre actuacions que sobrepassessin l'àrea excavada a no ser en aquells sectors on les anteriors intervencions havien deixat tasques inacabades.

D'ací que esquematitzant en breuetat les actuals coneixences, aquestes les podem resumir de la manera següent:

- Els nivells més antics reconeguts en el jaciment corresponen a la fonamentació de la muralla 1, que emmarca el nucli central del jaciment, presentant un perímetre més o menys circular amb la localització de dues entrades equidistants a una projecció aproximada de 90°, fet que permet suposar que tot el conjunt en disposaria d'un total de quatre. Aquesta muralla seria construïda en un moment on ja apareixen les primeres ceràmiques obrades a torn i en l'estat actual de les investigacions no s'ha pogut documentar cap associació amb altres ceràmiques importades que ens permetin fixar una cronologia relativa, per tant caldria datar en principi al llarg del segle V anE el seu moment de la seva construcció.

- A partir de mitjans del segle IV anE es produeix una important planificació urbanística de nova planta, documentada a partir de la construcció d'una gran eix central (carrer 3) de 4 metres d'amplada, que des de l'entrada del costat est de la muralla 1 es dirigeix vers l'oest. Aquesta planificació afecta determinades estructures d'una anterior fase.

- A partir d'aquesta primera planificació urbanística, s'observa la seva continuïtat que progressivament afecta a altres sectors del jaciment,

sempre tenint en compte que es produeixen remodelacions parcials i que no necessàriament aquestes han de ser coetànies. Per altra banda l'erosió i l'expol·li que ha sofert el jaciment ens dona certa confusió alhora de poder establir les diferents fases, circumstància que queda agreugada per la manca del registre documental en molts indrets.

- Finalment podem establir que el jaciment es manté amb certa regularitat, en aquells nivells que avui es conserven, fins a un horitzó datable a finals del segle III i principi del segle II anE; però no descartem que han pogut desaparèixer nivells més recents a causa de l'erosió de la superfície del jaciment. En algun sector els nivells superficials proporcionen materials pertanyents a la primera meitat del segle I anE (Cura, Garcés, 1990) o resulten sospitosos alguns fragments de sigillata entre els materials procedents de les campanyes de mossen Llorens, malgrat ser silenciats en la seva memòria d'excavacions donat l'intent d'atribuir la destrucció del Molí d'Espígol com a conseqüència del pas d'Anníbal per Catalunya a l'any 218 aC.

Però amb tot, hem d'advertir de l'existència d'un greu problema que condiona les coneixences del jaciment, com és la manca de comprovació en reconèixer exactament la topografia original de l'indret, d'ací que solament sabem que al construir-se el carrer 3, en el sector oest, es produí un terraplenament important que es recolça en la part interna de la muralla 1 (aquest terraplenament cobreix una important claveguera que sortia per l'entrada est de la muralla, i que presenta en el seu inici d'un traçat en forta pendent), circumstància que deixa entreveure l'existència d'un relleu irregular dins el perímetre de la muralla.

Pel contrari no es produeix cap terraplenament en relació al sector nord-est, sinó que ací s'adopta la solució de desmontar un tram de la muralla 1, per a construir una nova muralla més endarrerida recolzant-se en el que correspondria a una petita elevació originària en el terreny. Aquesta nova muralla 2, afecta l'extrem d'unes estructures habitacionals que apareixen en l'actual part alta del jaciment, amb presència de fragments de *lekánai* de figures roges; per tant si aquests fragments resultessin vàlids per atorgar la cronologia al conjunt, caldrà que ens plantejem si en aquest sector més elevat del jaciment, malgrat aparèixer les estructures a un nivell superficial, corresponen a una fase antiga, havent-se perdut a causa de l'erosió i l'expol·li els nivells posteriors.

A grans trets aquestes són les pautes problemàtiques que per manca d'una continuïtat de

les excavacions ens presenta en l'actualitat el Molí d'Espígol, i que en certa manera ens condicionen les interpretacions que donarem a continuació.

EXISTÈNCIA D'UNA DUALITAT EN LES CONSTRUCCIONS

Des del primer moment que s'inicia la planificació urbanística del jaciment, dintre la segona meitat del segle IV anE i el progressiu desenvolupament de la mateixa, s'observa una clara diferenciació de les seves estructures constructives. Per una banda, trobem al llarg del carrer 3 tot un conjunt d'edificacions que res tenen a veure arquitectònicament amb les que apareixen a la resta del jaciment. Característica aquesta que en principi no ens hauria d'extranyar si valorem el carrer 3 com el carrer principal, i per tant equivaldrien uns edificis d'un cert prestigi; una altra qüestió serà reconèixer la seva funció amb l'agravament que uns edificis d'aquesta importància no s'han detectat pràcticament en la resta de jaciments que tradicionalment admetem com a poblats ibèrics. La seva presència donarà peu a aprofundir en la concepció de nous models interpretatius en relació al complex món social i polític dels pobles prerromans de Catalunya.

Respecte les construccions restants i majoritàries, que formen determinats barris dins i fora dels perímetres de les muralles 1 i 2, aquestes presenten una estructura molt homogènia. Es tracten bàsicament de construccions a partir de tres mòduls rectangulars que amiden de 6/7 metres de llargada per 2/2,50 d'amplada. Un d'ells constitueix una sola unitat independent provista d'una entrada que oscil·la entorn d'un metre d'amplada; mentre que els altres dos s'integren per formar una nova unitat provista d'una paret mitjancera que deixa un pas de comunicació entre ambdós i amb una sola entrada de dimensions similars.

Es construeixen aquestes edificacions en bateria, una al costat de l'altra, i obligatoriament les cobertes serien a una vessant, inclinada en direcció al carrer (la seva amplada de 2/2,50 metres no implica el desenvolupament d'un embigat consistent), però donada la seva llargada i per a mantenir certa inclinació de la coberta, la seva paret de capçalera ha de sobrepassar els 4 metres d'alçada, per tant no es pot admetre en aquest indret l'existència d'un rebost elevat.

Existeixen els testimonis per atribuir a les unitats formades per un mòdul, que es tractessin en alguns casos de magatzems (presència de grans tenalles, àmfores, molins, etc.); mentre que

les unitats de dos mòduls es presenten pràcticament buides de materials arqueològics, però comportant a la vegada la problemàtica que en el seu interior no apareixen llars de foc, a excepció de determinats casos esporàdics.

En general, totes aquestes construccions són molt pobres, tot i esdevenint més riques i amb presència de llar de foc a mida que s'apropen al carrer 3, fins el punt que cal plantejar-se si la major part d'aquestes construccions estarien destinades a ocupacions temporals i on solament gaudirien d'ocupacions més estables aquelles més properes al carrer principal.

LES EDIFICACIONS AL LLARG DEL CARRER 3

L'EDIFICI A

La primera construcció que trobem al costat nord a l'inici del carrer 3, és la que ja fou qualificada com "edifici singular" pel doctor Maluquer, al trobar una gran entrada flanquejada per dos basaments de columnes, datant-la a la primera meitat del segle IV i considerant-la com a pertanyent d'un possible temple (Maluquer, 1986). De fet, aquesta entrada monumental és posterior a la cronologia atorgada, i no pot contemplar-se aïllada de la totalitat del conjunt arquitectònic on queda integrada.

Sabem que a principis del segle II aC l'àrea ocupada per l'edifici singular queda englovada en una illa de construccions (pràcticament totalment excavada a excepció de les seves estances del costat nord) de forma més o menys trapezoidal de 20/22 per 16 metres, per tant uns 330 metres quadrats, on es diferencien clarament com a mínim quatre sectors funcionals:

La primera correspon al seu costat nord, on apareixen dues estructures similars a les descrites com a majoritàries del jaciment, és a dir, formades per estances rectangulars que comporten les unitats d'un i dos mòduls, amb les seves entrades sobre el carrer 5. Ocupen una superfície aproximada de 100 metres quadrats.

Al costat sud, pel contrari, solament existeix una entrada en relació al carrer 4, de dos metres d'amplada que correspon a un mòdul central estret, i des d'on s'accedeix a dues construccions idèntiques de doble mòdul, però amb sentit contraposat, en una d'elles s'ha localitzat una llar de foc de forma circular. La seva superfície no arriba als 100 metres quadrats.

A l'angle que formen els carrers 3 i 4, apareix una estructura rectangular de 8 per 5,30 metres

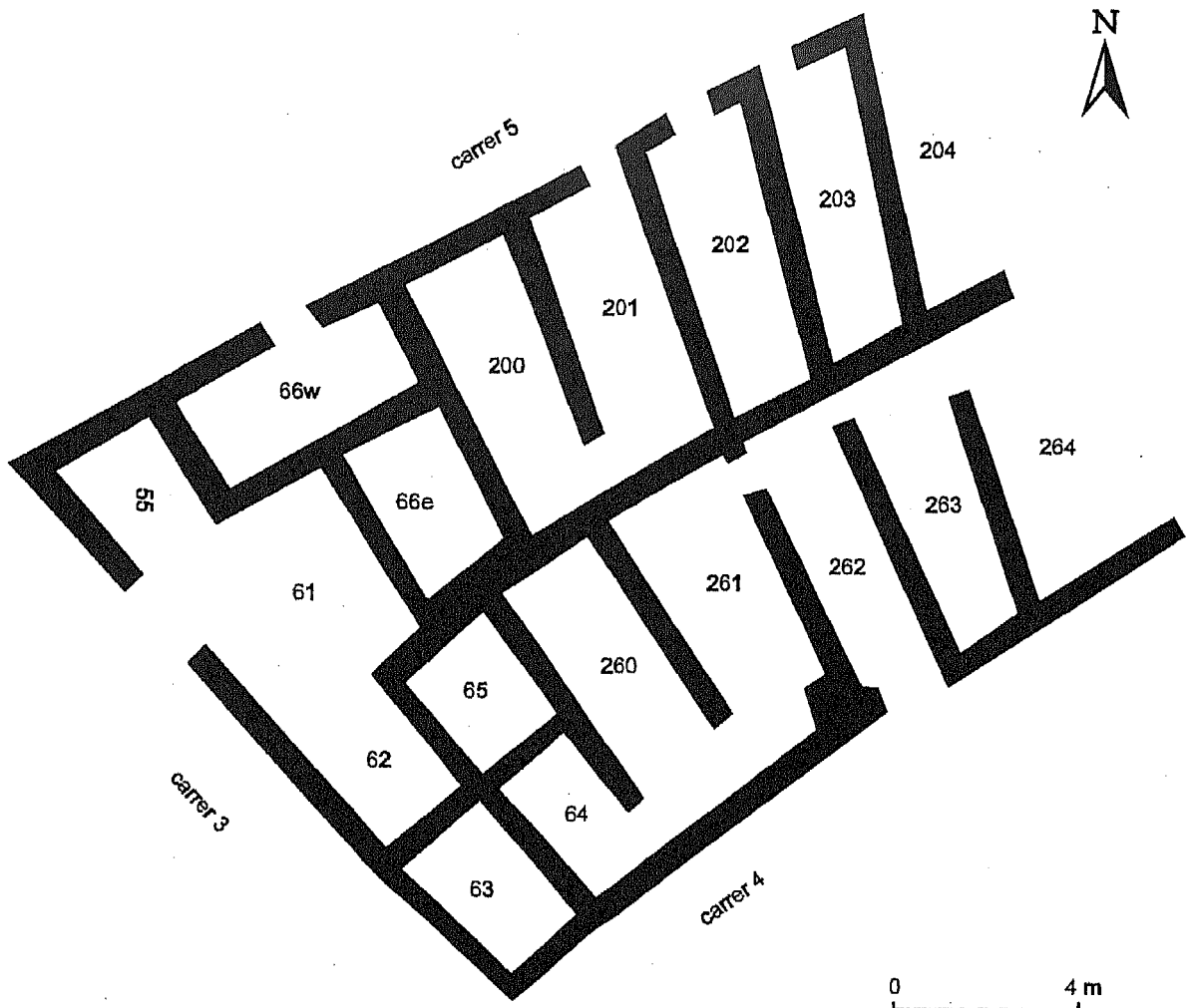

Figura 1. Planta general de l'illa on es troba l'edifici singular A.

que en realitat modifica en aquesta fase a una estructura anterior (possiblement de planta quadrada de 8 per 8 metres) que es manté des d'una fase més antiga formant un parament sense obertures en referència a la façana dels carrers, i que pel seu interior queda dividida en quatre cel·les quadrades, divisió que ens indica una estructura de suport per a un pis superior. Aquesta edificació la considerem com una espècie de fortificació a manera de torre.

Finalment en relació al carrer 3, una ampla entrada de 1,60 metres que dóna accés a una gran habitació de 4,50 per 4 metres, amb dos apèndixs de planta quadrada que amiden 2,50 metres de costat a cada extrem (un d'ells respon a una de les divisions quatripartides de la torre) i un tercer davant l'entrada (66e); una habitació rectangular individualitzada amb la seva entrada, de planta rectangular paral·lela al carrer 5.

Deduiríem doncs, que totes aquestes estructures formen un únic conjunt, on els quatre sectors determinen diferents zones funcionals: la de magatzems, una habitacional formada per dues grans unitats tot incorporant part de l'interior de la possible torre, i finalment l'amplia estança del vestíbul com indret públic o semipúblic amb estances annexes.

Durant la segona meitat del segle III anE, la informació ens queda molt més reduïda per manca d'excavacions en extensió, quedant concretada pràcticament al sector sud junt al carrer 3. En el sector de la torre, es manté la divisió quatripartida, i el vestíbul respon de nou a una gran estança de 7 per 4 metres, doncs en aquesta fase es construeix la paret de l'angle entre el carrer 3 i el carrer 5, disposant d'una espaiosa entrada de 2,50 metres d'amplada. Enfront a aquesta entrada havia existit durant algun temps una entrada (posteriorment

tapiada) que donava a una estança interior de planta rectangular (66), obrint-se aleshores una entrada al carrer 5.

Serà al llarg del segle III, sense poder-ho precisar amb més detall cronològic, quan es construeix l'entrada de 1,60 metres d'amplada amb graó i flanquejada per les dues bases de columnes, amb triple motllura treballada únicament per la part de davant, marcant un intercolumni de 4 metres, per donar accés a una gran sala quadrada de 4,50 per 4 metres, que disposava de dues petites cel·les quadrades en el seu costat oest, havent desaparegut la seva paret del fons al construir-se en la fase posterior la nova paret que en l'actualitat forma l'angle entre els dos carrers.

No es presentava comunicació amb l'estança rectangular (66), a no ser que existís un graó i aleshores correspondria al moment en que existia l'entrada de comunicació entre ambdues. A l'indret de la possible torre, continua compartimentada en les quatre estances rectangulars i en una d'elles (65) era recoberta d'un estuc de color vermell i sota el seu paviment aparagueren els dos enterraments infantils (Cura, 1989; Mercadal, 1989).

Aquesta construcció que equivaldria a "l'edifici singular" del doctor Maluquer, s'adosava a una construcció anterior de forma quadrada i desprovista d'entrada en relació a l'exterior (la possible torre), construïda amb una fàbrica de blocs de pedra sorrenca, els quals a la vegada procedien d'un gran edifici, construcció d'una fase anterior a la planificació urbanística del jaciment, del qual avui solament reconeixem un dels seus sòcols construït amb grans carreus d'aquesta mateixa qualitat de pedra (de fet és la mateixa pedra amb la que estàn construïdes les bases de les columnes, que degueren haver estat reaprofitades i traslladades de la seva posició originària). La presència de ceràmiques àtiques en relació a la construcció de la torre ens la datarien a partir de mitjans del segle IV anE.

Tenint en compte les limitacions que ens imposen les actuals coneixences, ens aventurarem a interpretar, tot aquest conjunt si hagués mantingut durant uns cent cinquanta anys la seva mateixa funcionalitat, com un edifici singular pertanyent a la residència d'un poder temporal (amb fortificació o torre inclosa), més que atribuir-li unes característiques purament religioses a manera de temple.

ELS EDIFICIS B, C

Enfront de l'edifici singular i al costat sud del carrer 3, s'aixequen dos edificis de similars carac-

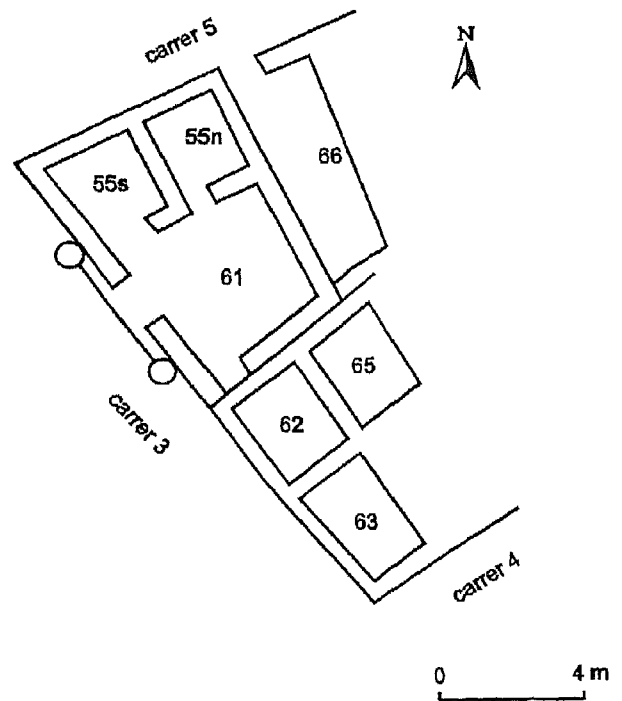

Figura 2. Planta de l'edifici singular A.

terístiques, un format per quatre mòduls de plantes quadrades i un altre separat d'aquest per un petit carreró (carrer 2) de dos metres d'amplada, que comprén vuit mòduls també en plantes quadrades. Anomenem edifici B al primer, i edifici C al segon.

De l'edifici B, sabem que es construiria en el primer moment de la planificació urbanística, en aquell moment l'estança 3, correspondria a un possible magatzem donada la troballa de dues grans tenalles i al no haver-se constatat l'existència de llar de foc. De moment no s'ha pogut constatar la presència de cap entrada, segurament degut al mal estat en que es troba la paret del costat est, arruïnada i afectada per la construcció posterior del carrer 1.

L'estança veïna (6), està excavada fins a una fase posterior, al quedar el seu nivell a una cota més alta. Disposava d'una porta de 1,60 metres d'amplada i es presenta totalment enllosada, i amb materials escassos i poc representatius. Per altra banda, desconeixem els materials corresponents a aquesta fase procedents de l'estança 3, que fou excavat pel doctor Maluquer.

A partir de la segona meitat del segle III, l'estructura de l'edifici B canvia, tot i mantenint per una banda l'estructura de les estances quadrades en relació al carrer 3, una com magatzem (3) i l'altre amb funció habitacional provista de llar de foc i l'empedrat rectangular en un angle (6); però les

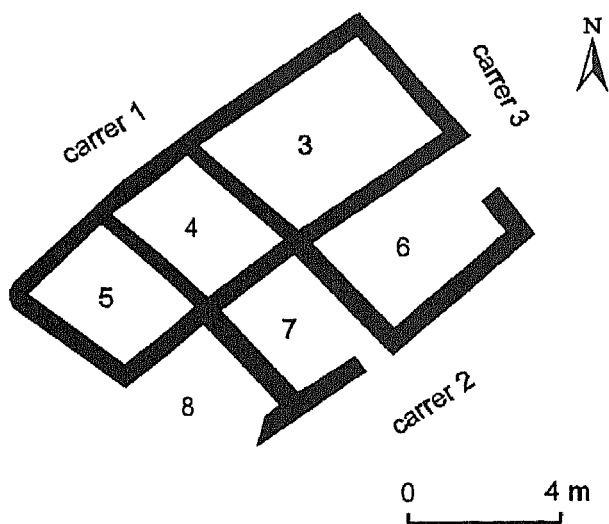

Figura 3. Planta de l'edifici singular B.

altres dues estances es veuran ampliades pel seu costat sud, i a la vegada compartimentades en quatre (de nou es repeteix el sistema que caracteritzava la torre de l'edifici A), és a dir que molt possiblement s'aixequés un pis superior en aquest indret, però ja no es mantingué aquest a principis del segle II anE. Tenint aquesta edificació l'entrada pel carrer 2.

Les excavacions arqueològiques que afectaren aquest conjunt foren en gran part realitzades per mossen Llorens al llarg de les primeres campanyes, i malgrat conèixer els materials ceràmics apareguts que foren molt abundants i constitueixen un dels lots més representatius del Molí d'Espígol, cal advertir que posteriorment en el transcurs de la restauració de les peces es produiria una barreja entre els materials. No obstant, ens resta el testimoni important de que las pâteres del taller de NIKIA, apareguren en el nivell antic (Maluquer, Llorens, Junyent *et alii*, 1971), mentre que les copes Morel 68 que li apareguren a mossen Llorens en serien del nivell superior.

L'edifici C tampoc es troba excavat a un nivell uniforme, per tant desconeixem exactament el seu moment de construcció, però ja està construït al llarg de la primera meitat del segle III, pel que es desprèn de les coneixences que ens aporten les estances 15 i 17, que fins el present són les úniques excavades fins a un nivell més baix. Ambdues estances presenten la mateixa estructura interna representada per dos elements: una llar de foc central de planta rectangular i un enllosat rectangular de 1,40 per 1,70 metres, ubicat en un angle; ambdues donaren escassos materials, però la presèn-

cia de les llars de foc ens inclinen a admetre que es tracten de dues estances habitacionals.

Molt més problemàtica seria la interpretació de la funcionalitat que tenen les altres estances, on no s'ha constatat aquesta disposició interna; per alguna com l'estança 16/18 disposem d'una informació bastant completa on aparegué gran quantitat de materials ceràmics (àmfores, tenalles...) a manera d'una estança destinada a magatzem. A partir de les coneixences actuals que ens ofereixen tant l'edifici B com l'edifici C, podem argumentar que ens trobem davant d'unes construccions singulars, on alternen els àmbits habitacionals i de magatzem.

No obstant existeixen dues característiques que revaluen la funció singular d'aquests dos edificis. La primera respon al seu propi emplaçament, no sols apareixen davant de l'edifici A, motiu pel qual es denota certa relació o dependència, sinó que ambdues construccions limiten el petit carrer 2, via de connexió entre el carrer 3 i la gran plaça, que en l'actualitat malgrat no estar completament limitada (manca localitzar el seu tancament pel costat sud) presenta ja una superfície de més de 200 metres quadrats, i on solament se li ha descobert un únic accés precisament mitjançant el carrer 2. Desconeixem quina funció tindria aquest gran espai, però existeix un detall molt significatiu, com és la presència de grans lloses de més d'un metre d'alçada clavades verticalment davant els

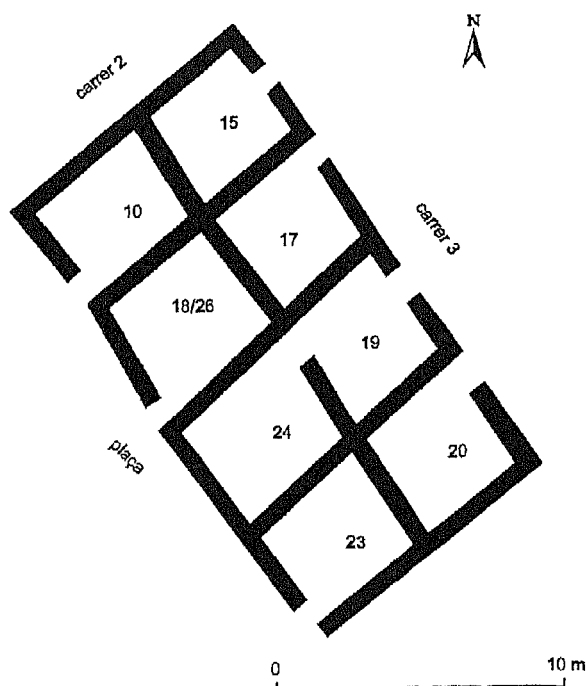

Figura 4. Planta de l'edifici singular C.

paraments externs dels angles de dues edificacions (6 i 15) en relació al carrer 2, amb una finalitat de protecció, com si en aquest indret es produís una intensa circulació i per tant es requerís algun sistema de protecció.

Hom pot suposar que aquestes lloses complissin la funció per protegir els paraments del frec de les rodes d'un carro que tingués que entrar al carreró, però no tenim cap testimoni que ens avali la seva existència, com serien les roderes sobre els enllosats dels carrers, i amb tot no faria falta que aquestes pedres tinguessin un tamany tan considerable; aleshores cal pensar amb la possibilitat que siguin per protegir l'angle de la circulació d'animals de considerable tamany (bòvids o équids) que s'apilonen per entrar al carrer 2 i exerceixen una forta pressió contra els paraments en aquest indret.

La segona característica queda representada per la tècnica arquitectònica del propi edifici C, que resulta verdaderament curiosa, ja que els seus paraments són construïts a manera de braços d'una esvàstica: cada parament longitudinal es doblega en el seus extrems per a constituir les façanes, mentre que els paraments de divisió en sentit est/oest s'adossen als primers. Aquest tipus de construcció implica que l'edifici no respon a un afegit per juxtaposició de mòduls en planta rectangular, sinó que estava preconcebuda com una gran unitat i on la seva coberta uniforme seria de doble vessant, reproduïx externament l'estructura de les grans cases rectangulars de la tradició centroeuropea. Malauradament no disposem de cap indici per saber si existiria un pis superior, a no ser que donada l'actual alçada que presenten alguns trams dels seus paraments, construïts en un sol moment, ens indiquen que l'edificació era de pedra a tota la seva planta baixa, per altra banda implicaria un embigat considerable per cobrir espais de 4 metres, que de fet també es requereix esporàdicament pel vestíbul de l'edifici A, però si aquest fos el cas de l'edifici C, esdevé aquesta l'edificació més notable arquitectònicament de les fins al present reconegudes al Molí d'Espígol.

Els nivells seus superiors foren excavats per mossen Llorens, i per tant també ens trobem en el problema que es van barrejar els materials corresponents a dos nivells. No obstant s'observava que la seva simetria formant estances de plantes quadrades, es trencava en relació a les estances 19 i 24; comprovant-se en la nostra que la paret que les separava, corresponia tan sols al nivell superior, i que en el nivell inferior es trobava la paret que mantenia la simetria de la construcció. Aquest nivell inferior que de nou ens proporciona la

presència de les produccions del NIKIA i de Roses, fet que ens indica que en posterioritat a principis del segle II, l'edifici ja no disposava d'una coberta uniforme en la seva totalitat.

L'ÀREA DE L'EDIFICI D

Identificat com a tal a la darrera campanya d'excavacions de l'any 1994, forma en realitat tota una àrea que s'extén al costat est de l'edifici A. El nucli central queda constituït per tres estances que formen una estructura quadrangular de 8 per 8 metres. La primera té una planta rectangular de 6,50 per 2,50 metres dotada d'entrada sobre el carrer 3, amb uns paraments de 0,60 metres de gruix; al seu costat nord, darrera de la primera estança, es troba una petita cel·la quadrangular de 2 metres de costat, amb una entrada que comunica amb l'interior de la tercera estança de 8 per 4 metres, que disposa a la vegada d'una entrada pròpia respecte el carrer 3, en el seu interior dos blocs de pedra disposats sobre l'eix central corresponen a basaments per aixecar dos pals de fusta per aguantar la coberta.

Les dues primeres estances foren excavades per mossen Llorens i per tant no disposem d'una informació suficient, però hem de fer notar que en la cel·la els seus paraments interns presenten un forrat de plaques calcàries, sent l'únic indret del

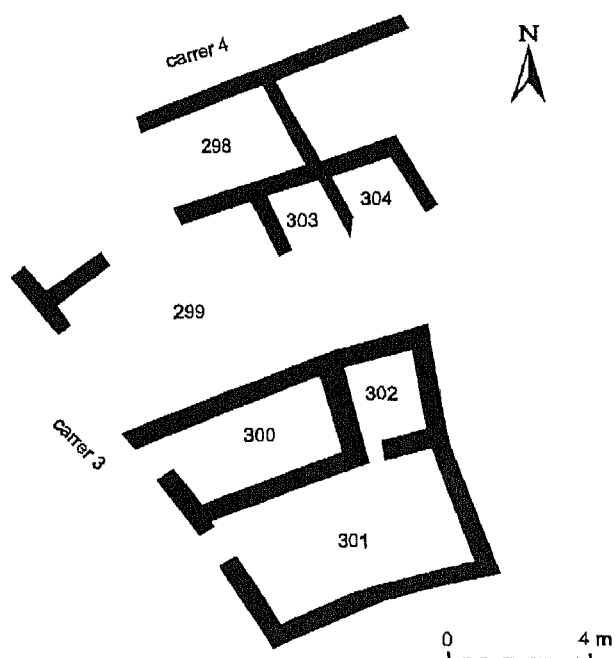

Figura 5. Planta de l'edifici singular D.

jaciment on creixen joncs, es a dir, es manté la humitat i encara que no s'ha pogut reexcavar-la, tot sembla assenyalar que es tracta d'una piscina.

Tot aquest conjunt queda precedit pel seu costat est, per un conjunt de murs que formen estructures obertes, unes petites de planta quadrangular de menys de 2 metres d'amplada (303 i 304) i una rectangular de 7 per 5 metres que les precedeix obrint-se sobre el carrer 3 (299), i amb una entrada de 3 metres d'amplada que comunica amb un nou recinte (298) de 7 per 6 metres enllaçant en la cruïlla que formen els carrers 4 i 3.

Malgrat que la informació sobre aquesta àrea resulta parcial per manca d'excavacions que ens permetin obtenir una visió molt més global i completa, és evident que aquest conjunt d'estructures defugen de nou de les pautes constructives de la resta del jaciment, doncs són varis els elements que ens assenyalen la possible existència d'una àrea sacra:

Existència d'espais oberts que es comuniquen a manera d'atris amb petites cel·les, on en una d'aquestes (304) aparagué enterrat un dipòsit votiu a l'interior d'un petit *loculi* (una Lamboglia 22 de tradició àtica, un aríbal d'importació, un vas amb tres cassoles obrat a mà i una gran fíbula de La Tène, totes aquestes peces senceres). En tota aquesta àrea no s'ha localitzat el més petit fragment de deixalla òssia.

Finalment trobem l'estructura coberta, on en el seu interior apareix possiblement una petita piscina (302) precedida per un vestíbul (301) i per l'estructura rectangular de paraments molt acurats (300), que pot correspondre a un bany, element ritual prou detectat en relació a les fratries de guerrers d'origen cèltic (Almagro, Álvarez, 1993).

Amb tot aquest indret també ens planteja la problemàtica de la seva atribució cronològica, ja que possiblement l'erosió del terreny ha afectat com a mínim a un nivell (el de principis del segle II anE), per tant en l'actualitat ens inclinem a datar aquesta àrea dins la segona meitat del segle III anE i per tant les ceràmiques del dipòsit votiu aparegudes, ens plantegen de nou la qüestió de la pervivència de les ceràmiques àtiques en el món indígena.

UN NOU MODEL D'ESTRUCTURA URBANÍSTICA

Tenint sempre en compte les limitacions que ens imposen les actuals coneixences arqueològiques, ens inclinem per considerar el jaciment del Molí

d'Espígol, com una unitat habitacional i fortificada amb unes característiques pròpies que difícilment puguin catalogar-se en les variants admeses tradicionalment dels anomenats poblats d'època ibèrica.

Creiem que ens trobem davant d'un nou model urbanístic que conjuga tres importants components: una possible àrea sacra, un nucli habitacional entorn una estructura senyorial i tot un ampli conjunt de dependències molt uniformes destinades a ocupacions temporals.

Aquesta estructura urbanística respondria a un model que comporta l'existència d'un centre econòmic, polític i religiós. El model resultant és molt complex i difícil de definir amb un determinat nom. Estructures urbanístiques que presenten certa similitud les trobem anacrònicament entre les poblacions berebers del nord d'Àfrica, els *kasrs* o les *kalaa*: recintes fortificats, centres polítics i religiosos de les càbiles nòmades que fins a l'actualitat estaven destinades per resguardar les seves pertences, excedents i complien una important funció de mercat no solament en l'estricta aspecte econòmic sinó també en totes les conmutacions d'ordre social que aquests impliquen.

Reconèixer aquestes característiques esdevé una nova tasca a la investigació, d'ací que a continuació assenyalarem breument alguns comentaris a manera d'esbòç preliminar:

- En primer lloc caldrà assenyalar que la ubicació topogràfica del jaciment no respon als cànons habituals reconeguts a la gran majoria dels anomenats poblats ibèrics, per trobar-se assentat en una zona plana, màxim quan s'hagués pogut construir al cim del seu turó veí, guanyant un desnivell de 40 metres, que li garanteix unes millors condicions estratègiques, o com a mínim haver reduït l'esforç de treball en la construcció dels diferents sistemes defensius que el protegeixen. Per tant, des del seu inici fundacional existeix una voluntat o principi rector, dotat de força suficient de treball per escollir aquest indret.

Però amb tot, caldrà tenir present que malgrat poder disposar d'una força del treball per la construcció de les muralles, es requereix també a la vegada la força per a mantenir-les. Un perímetre de més de 400 metres de muralla, junt amb la possible existència de quatre entrades, implica un important contingent de defensors per tal de resistir un setge, fenòmen excepcional que solament es donaria en determinades conjuntures polítiques, implicant el reagrupament poblacional. En cas de no produir-se el procés de reagrupament, és a dir en condicions normals, les defenses esdevenen més una qüestió de prestigi que un valor estratè-

gic-militar, i per tant es garantitzaria en part per un aval religiós.

- Respecte a les valoracions entorn a la seva localització en el marc geogràfic general, a l'extrem oriental de les planes de l'Urgell, caldrà ser molt prudents, ja que en part aquestes poden quedar distorsionades per l'actual visió d'un ordenament territorial que comporta la utilització de criteris polítics històrics, treballar en el marc de Catalunya com unitat, i per tant plantejem la problemàtica territorial amb l'existència de les relacions costa/interior. Quan de fet, ens oblidem o no valorem suficientment la importància d'altres zones més occidentals a partir de la depressió de l'Ebre.

Per tant si s'intenta valorar aquesta nova dimensió peninsular, ens adonem que se'ns obre un ampli ventall de possibilitats, on un factor a tenir en compte és el de la mobilitat de les poblacions indígenes prerromanes, sense grans obstacles geogràfics que les condicionin o limitin, d'ací que un territori pugui ser compartit per diferents pobles. En realitat, aquest concepte que cal valorar, és una constant històrica que en definitiva, defineix l'existència de dues Catalunyes amb característiques molt diferenciades (Vilà, 1980).

- Com a centre que desenvolupa una activitat econòmica basada en la redistribució i captació de productes amb una activitat comercial, és un altre concepte a revisar, doncs de nou es valora excessivament les relacions costa/interior, de fet a conseqüència de les pròpies limitacions de l'arqueologia que treballa bàsicament amb les restes ceràmiques, i entre aquestes adquireixen un protagonisme totes aquelles provenents del món mediterrani o importades.

Així el testimoni d'un comerç colonial adquireix una prelua en el seu protagonisme, accedir a l'interior del país per captar les riqueses a canvi de la distribució de determinats productes. Quan no hem de descartar que les transaccions respondrien a una demanda de les pròpies societats indígenes, responen a una moda per tal d'incrementar el prestigi social dels grups dirigents.

Això, comporta en part els condicionants d'intensitat del comerç, ja que si s'accepta la primera interpretació s'estableix un comerç dotat d'una certa continuïtat estimulat pel criteri econòmic de la necessitat de vendre; mentre que la segona limita el comerç en funció de les possibilitats de comprar. De fet, el que estem plantejant és l'existència d'una economia pròpia pel món indígena, on unes transaccions, celebrant fires temporals reforcen l'economia dels grups individuals que hi participen, tant en l'ordre estrictament material

(compra/venda de bestiar, productes artesanals) com en l'ordre social (els matrimonis, amb les dots i pactes que aquests comporten).

L'estudi entorn a les ceràmiques importades aparegudes al Molí d'Espígol ens dona algunes pautes a propòsit d'aquest plantejament.

Fins el present s'ha detectat la presència d'uns 250 vasos d'estils àtics (20 per cent de figures roges i el 80 per cent de vernís negre) fet que esdevé el lot d'aquestes ceràmiques més important de Catalunya superant les troballes en els jaciments de la costa a excepció d'aquells ubicats en l'interland d'Emporion/Rhode; pel contrari a la resta de jaciments de l'interior de Catalunya no se supera el nombre de una dotzena de peces, sent habitual la presència de dos o tres vasos per jaciment.

Aquesta diferència quantitativa comporta dues consideracions: primera, la massificació apareguda al Molí d'Espígol estarà estretament relacionada a la funció social, política i religiosa del mateix; segona, l'aparició esporàdica d'aquestes ceràmiques en altres jaciments no és conseqüència directa d'un comerç originat des de la costa sinó que respon a uns mecanismes de redistribució secundària, on el Molí de l'Espígol en tindria quelcom a veure, d'ací el problema alhora d'extreure valoracions cronològiques partin d'aquestes ceràmiques per a molts jaciments.

Aquestes mateixes condicions es repeteixen al llarg de la segona meitat del segle III anE, si observem la distribució de les ceràmiques dels anomenats tallers occidentals (estils de Roses, Nikia, 3+1, etc.), on al Molí d'Espígol representen un total de 258 vasos, continuant sent escassíssima la seva presència a altres jaciments. Malgrat això, algun jaciment com seria el cas del Tossal de les Tenalles de Sidamón, amb unes 40 peces (Principal, 1993), indicarien l'aparició de nous nuclis poblacionals competitiu tot implicant en funció d'aquests la segmentació del territori.

Caldrà tenir en compte una consideració que afecta la valoració respecte el nombre de vasos apareguts, malgrat que el nombre de peces resulta similar a les troballes del segle IV anE, donada una major superfície excavada, per tant, semblaria haver-se produït ja una disminució de les importacions respecte la fase anterior i a la vegada s'hagi de valorar molt més la presència d'aquestes ceràmiques als jaciments propers.

No obstant i per aquesta mateixa fase, s'ha detectat fins el present unes 65 àmfores importades (Cura, Sanmartí, 1986-1989), fet que ens configura de nou el "status" del jaciment, on el consum

de ví es produeix de manera massiva, en clara diferenciació dels altres jaciments on la presència d'aquestes esdevenen excepcionals.

Aquest procés queda definitivament arrelat a les terres de l'interior a partir dels inicis del segle II anE, amb l'aparició de les ceràmiques de vernís negre de tipus campaniana A antiga: on si bé el Molí d'Espígol, continua oferint el major percentatge amb 383 vasos, la diferència es continua mantenint respecte als altres jaciment, malgrat que en aquest moment tots comencen a detectar una presència considerable d'aquestes ceràmiques (113 vasos al Tossal de les Tenelles).

La cronologia de la campaniana A antiga és imprecisa pel que fa al moment de la seva arribada massiva al territori peninsular. Per alguns investigadors aquestes s'iniciarien, des del seu primer moment de producció, entorn a l'any 220 aC com a conseqüència de la "logística alternativa" provocada pels *negociatores* que acompanyen als exèrcits romans (Principal, 1993), però altres són partidaris d'assenyalar la massificació de les importacions a partir de l'any 199 aC com a conseqüència de l'organització del *portorium* de Dicearquea (Morel, 1981).

- Finalment per intentar definir les seves característiques del Molí d'Espígol com a centre polític s'haurà de tenir en compte no solament els anteriors apartats sinó també recórrer a un estudi aprofundit de les pròpies fonts històriques, malgrat les escaduceres referències d'aquestes, fet que comporta un plantejament molt més complex, que defuig de l'objectiu del present treball.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M., ÁLVAREZ, J. (1993): *La "sauna" de Ulaca: saunas y baños iniciáticos en el mundo céltico*. Cuadernos de Arqueología de la Universidad de Navarra, 1, pp. 177-253. Pamplona.
- CURA, M. (1989): *Enterraments infantils al Molí d'Espígol de Tornabous (Urgell, Lleida)*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 14, pp. 173-181. Castellón de la Plana.
- CURA, M., GARCÉS, I. (1990): *A propósito de la cronología final del poblado ibérico del Molí d'Espígol (Tornabous, Lleida)*. Espacio, Tiempo y Forma, serie I, 3, pp. 299-304. UNED. Madrid.
- CURA, M., SANMARTÍ, J. (1986-1989): *Les importacions d'àmfores i ceràmiques comunes en el poblado ibèric del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)*. Empúries, 48-50, 1, pp. 270-279. Barcelona.
- MALUQUER, J. (1986): *Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)*. Guia del jaciment. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MALUQUER, J., LLORENS, A., JUNYENT, E., BALDELLOU, V., CURA, M. (1971): *Colaboración de la Universidad de Barcelona en las excavaciones del poblado ibérico del Molí d'Espígol, en Tornabous*. Pyrenae, 7, pp. 19-46. Barcelona.
- MERCADAL, O. (1989): *Estudi paleoantropològic dels enterraments infantils del poblado del Molí d'Espígol (Tornabous, Urgell)*. Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses, 14, pp. 183-188. Castellón de la Plana.
- MOREL, J. P. (1981): *La produzione della ceramica campana: aspetti economici e sociali*. En GIARDINA, SCHIVONE (dir.). Società Romana e Produzione Schiavistica. Mercati, mercati e scambi nel Mediterraneo, 2, pp. 81-97. Laterza editorial. Roma-Bari.
- PRINCIPAL, J. (1993): *La ceràmica de vernís negre del Tossal de les Tenalles (Sidamon, Pla d'Urgell)*. Gala, 2, pp. 89-136. Sant Feliu de Codinas.
- VILÀ, M. A. (1980): *Compendi de Geografia de Catalunya*. Editorial Curial. Barcelona.